

Interventie

ScheidingsATLAS

Erkenning

Erkend door deelcommissie Jeugdzorg en psychosociale/pedagogische preventie

Datum: 14 april 2023

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Klein Velderman, Pannebakker (september 2022).
Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'ScheidingsATLAS'. Utrecht:
Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Inhoud	3
Samenvatting	4
Doelgroep	4
Doel.....	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	4
Onderzoek.....	5
1. Uitgebreide beschrijving	6
1.1 Doelgroep.....	6
1.2 Doel.....	7
1.3 Aanpak	8
2. Uitvoering.....	12
3. Onderbouwing	13
4. Onderzoek	23
4.1 Onderzoek naar de uitvoering	23
4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten	24
5. Samenvatting Werkzame elementen	25
6. Aangehaalde literatuur	26

Samenvatting

ScheidingsATLAS is een preventieve groepstraining voor gescheiden ouders. De training bestaat uit twee bijeenkomsten van elk drie uur, waar ouders in principe individueel (zonder hun ex-partner) aan deelnemen. De training besteedt aandacht aan stress en steun, verlies en rouw, ouderschap na scheiding en positieve communicatie. Door het vergroten van kennis, bewustzijn en gedragsintenties van deelnemende ouders, wil de training positief bijdragen aan het versterken van ouderschap, de opvoeding en de opvoedcontext, teneinde de opgroeikansen en welzijn van kinderen na scheiding te verbeteren.

Doelgroep

ScheidingsATLAS is een groepstraining bedoeld voor ouders die gescheiden zijn of gaan scheiden. Het betreft huwelijksontbindingen, verbroken geregistreerde partnerschapsrelaties of samenwoonrelaties. De ouders hebben een of meerdere kinderen en praktische vragen of zorgen over hun ouderschap na scheiding. Ouders nemen in principe individueel deel, maar deelname met hun ex-partner is wel mogelijk.

Doel

Het hoofddoel van ScheidingsATLAS is om ouderschap, opvoeding en de opvoedcontext na scheiding te versterken, ten einde de opgroeikansen en welzijn van kinderen te verbeteren. ScheidingsATLAS beoogt:

1. Ouders na scheiding een ondersteunende groepsomgeving te bieden en te informeren om zodoende positief bij te dragen aan hun draagkracht-draaglast balans.
2. Ouders informatie en specifieke handvatten te geven waarmee zij hun kinderen na scheiding kunnen ondersteunen.
3. Ouders informatie en tips te geven ten behoeve van positieve communicatie met de andere ouder.

Aanpak

De ScheidingsATLAS groepstraining bestaat uit 2 bijeenkomsten van 3 uur, met 6-12 deelnemers. De groepsbijeenkomsten zijn interactief met het uitwisselen van tips en ervaringen, animaties, video's en begeleide oefeningen. De interventie wordt gegeven door twee getrainde professionals, met ervaring in het werken met gescheiden ouders en groepstrainingen. Als naslagwerk is het '[ScheidingsATLAS](#)'-handboek beschikbaar.

Materiaal

Er is een gedetailleerde handleiding voor trainers. Trainers werken daarnaast met verschillende programmamaterialen, te weten: powerpointpresentaties, animaties, video's, voorgestructureerde oefeningen, spelkaarten, en een driedimensionale verliescirkel. Verder zijn er publicaties, het handboek, een website, folder en [video](#) voor ouders, trainers en verwijzers. Daarnaast is ScheidingsATLAS ook als [online training](#) beschikbaar.

Onderbouwing

ScheidingsATLAS biedt ouders sociale steun en psycho-educatie. De training richt zich op beïnvloedbare determinanten van scheidingsgerelateerde problemen van ouders en kinderen, waarbij de volgende aan te pakken factoren geadresseerd worden: 1. Stress en steun: de training wordt uitgevoerd in een ondersteunende veilige groepsomgeving. Daarbij onderschrijft ScheidingsATLAS het belang van een goede draagkracht-draaglast balans en wordt gestimuleerd tijdig steun te zoeken waar nodig; 2. Verlies en rouw: ScheidingsATLAS normaliseert scheiding als een transitie in het leven, met voor alle betrokkenen de ervaring van verlies en rouwverwerking; 3. Ouderschap na scheiding; 4. Positieve communicatie.

Daarbij versterkt ScheidingsATLAS kansen voor gezond en veilig opgroeien van kinderen door het vergroten van kennis, bewustzijn en gedragsintenties van ouders ten aanzien van ouderschap na scheiding en positieve communicatie met de andere ouder.

Onderzoek

In 2018 en 2019 zijn het interventieproces van ScheidingsATLAS ($n = 141$; Klein Velderman e.a., 2020b), als ook de doelrealisatie (Klein Velderman e.a., 2020b) en het effect in quasi-experimenteel effectonderzoek ($n = 298$; Klein Velderman e.a., 2022; 2020c; in prep.; Netherlands Trial Register NTR6756) geëvalueerd. In de procesevaluatie bleek de bruikbaarheid van ScheidingsATLAS volgens trainers en ouders. Deelnemers voelden zich na deelname geïnformeerd en versterkt en hadden handvatten gekregen over de ondersteuning van hun kind(eren). De effectevaluatie duidt op (kleine) toenames in welzijn van de kinderen van deelnemers ($g = 0,18$) en sociale steun zoals ervaren door deelnemende ouders ($g = 0,18$, en $0,23$).

1. Uitgebreide beschrijving

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

Deze preventieve groepsinterventie is bedoeld voor alle ouders die gescheiden zijn of gaan scheiden. De ouders leefden eerder samen. Hieronder vallen zowel ouders die door echtscheiding uit elkaar zijn gegaan, als ouders die langdurig samenleefden zonder met elkaar getrouwd te zijn geweest.

De mate van complexiteit van de scheiding van deelnemers varieert: van relatief harmonieuze scheidingen tot meer conflictvolle scheidingen. De ouders hebben een of meerdere kinderen (alle leeftijdsgroepen) en praktische vragen of zorgen over hun ouderschap na scheiding. ScheidingsATLAS is gericht op de eigen rol van een ouder in het gezinssysteem. Ouders nemen in principe dus individueel deel aan de interventie, zonder de ex-partner, maar deelname als ex-ouderpaar is wel mogelijk (zie Selectie van doelgroepen).

Selectie van doelgroepen

ScheidingsATLAS is een laagdrempelige, preventieve aanpak ter ondersteuning van ouderschap na scheiding die beschikbaar is voor alle ouders die scheiden of gescheiden zijn. Er zijn geen harde contra-indicaties. Vanwege het kortdurende en laagdrempelige karakter van de training is er bovendien geen intakegesprek waar selectie van deelnemers plaatsvindt.

Professionals/organisaties die ScheidingsATLAS aanbieden, communiceren zo helder en concreet mogelijk de doelgroep en doelen van de interventie. De praktijk leert dat op het moment dat er vragen zijn over geschiktheid van deelname, een verwijzer of ouder hierover vragen stelt aan de aanbieder van de training. De aanbieder neemt in dat geval de volgende overwegingen over kenmerken van deelnemers of groepssamenstelling mee in de dialoog met de verwijzer of ouder:

- Ouders kunnen na, maar ook tijdens de scheiding deelnemen. Belangrijk is dat zij ruimte voelen om te kunnen reflecteren op de eigen situatie en openstaan voor informatie en tips.
- Ouders kunnen deelnemen met verschillende mate van conflict met de andere ouder, maar het betreft een preventieve training die bestaand conflict niet oplost. Het is belangrijk dat de ouder bereid is vanuit de eigen rol in het ouderschap kennis tot zich te nemen / aan het werk te gaan.
- Als er geen sprake is van omgang van een ouder met zijn of haar kinderen of als kinderen uit huis zijn, brengt ScheidingsATLAS waarschijnlijk minder. Het advies is in dat geval eerst het handboek te lezen en te kijken of deelname aan de training gewenst is.
- In de basis nemen ex-partners in verschillende groepen deel, maar er is ook ervaring van ouders die in een groep deelnamen met hun ex-partner. Bij deelname in dezelfde groep is het belangrijk dat betreffende ex-partners zich allebei veilig voelen en er geen strijd tussen beiden is die het groepsproces kan verstoren.
- De training is passend na huwelijksontbinding en verbroken samenwoonrelaties. Het juridische proces staat niet op de voorgrond. Wel is het praktisch dat er iets is geregeld omtrent het ouderschap (omgang, ouderschapsplan), zodat er voor ouders afspraken zijn om zich aan te relateren.
- Als de training wordt aangeboden in plaats van de ouderavond van een groepstraining voor kinderen (Stoere Schildpadden, Dappere Dino's; zie 1.3 Aanpak. Inhoud van de interventie. Instroom deelnemers), is het advies om al teveel heterogeniteit te voorkomen door niet te mengen met ouders die gericht ScheidingsATLAS doen zonder dat hun kind betreffende training volgt. Zij hebben mogelijk uiteenlopende motivaties voor deelname en delen wel/niet het aspect van betreffende training.

Betrokkenheid

De doelgroep is direct en indirect op verschillende manieren betrokken geweest bij de (door)ontwikkeling van de interventie.

ScheidingsATLAS is deels afgeleid van de Amerikaanse training *ACT for the Children (Assisting Children through Transition)* (Pedro-Carroll, Naknikia, & Montes, 2001). ACT werd rond 1998 ontwikkeld ten behoeve van reductie van stress door scheiding. Dit is een veelbelovende, kortdurende en wetenschappelijk onderbouwde interventie voor gescheiden ouders, bestaande uit twee groepsessies van elk drieënhalf uur. Tijdens de bijeenkomsten worden ouders geïnformeerd en krijgen ze handvatten om de stress en impact van de scheiding voor de kinderen en zichzelf te verkleinen. ACT bevat daarnaast een juridische component. Onderdelen van ACT, over de impact van scheiding en psychische gezondheid, conflictmanagement en ouderschap na scheiding stonden model voor ScheidingsATLAS. Daarbij werden ervaringen met ACT meegenomen in de ontwikkeling van ScheidingsATLAS. ScheidingsATLAS is verder tot stand gekomen op basis van onderzoek, bijdragen van experts en ervaringen van gescheiden ouders.

Aan het begin van het ontwikkeltraject vroegen we gescheiden ouders tijdens een focusgroepgesprek welke interventievorm hen het meeste aansprak. De reacties waren verdeeld. Een deel van de ouders gaf de voorkeur aan een groep waarin zij ervaringen uit konden wisselen. Anderen wilden de training liever op een eigen moment, in eigen tempo, zelf volgen. De inhoud van ScheidingsATLAS is daarom naast de groepstraining met twee bijeenkomsten van elk drie uur onder leiding van twee trainers, ook beschikbaar online als e-health module op het platform van Minddistrict. De inhoud hiervan is hetzelfde, alleen de vorm is anders. De informatie van ScheidingsATLAS is bovendien na te lezen in het handboek (Klein Velderman et al., 2020a).

In 2018 en 2019 werden de haalbaarheid en doelrealisatie van de eerste versie van ScheidingsATLAS geëvalueerd onder deelnemers van 25 eerste ScheidingsATLAS-groepen (Klein Velderman et al., 2020b). De ervaringen van ouders en trainers zijn verwerkt in de definitief beschikbaar gekomen trainershandleiding, het handboek, en het geaccrediteerde kwalificatietraject voor groepstrainers.

1.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van ScheidingsATLAS is om het ouderschap, de opvoeding en de opvoedcontext na scheiding te versterken, ten einde de opgroeikansen en welzijn van kinderen te verbeteren.

Subdoelen

De ScheidingsATLAS groepstraining kent zeven subdoelen aangaande drie thema's (I, II, III):

I. Draagkracht-draaglast balans

ScheidingsATLAS beoogt ouders na scheiding een ondersteunende groepsomgeving te bieden en te informeren, om zodoende positief bij te dragen aan hun draagkracht-draaglast balans

(verbetering van welzijn, weerbaarheid en reductie van stress).

1. De ouder ervaart sociale steun doordat de groep een veilige en ondersteunende omgeving is.
2. De ouder heeft kennis en bewustzijn over draagkracht-draaglast balans en het belang van steun:
  - Ouders weten wat de begrippen draagkracht en draaglast inhouden;
  - Ouders weten hoe de balans tussen draagkracht en draaglast er bij hen uitziet
  - Ouders weten wat zij kunnen doen om hun draagkracht te vergroten zodat ze zich krachtig voelen na de scheiding.

II. Opvoeding en ouder-kindrelatie

ScheidingsATLAS beoogt ouders informatie en specifieke handvatten te geven waarmee zij hun kinderen na scheiding kunnen ondersteunen.

3. De ouder heeft kennis en bewustzijn over de impact van scheiding (inclusief verlies en rouw) en de emotionele behoeften van kinderen:
  - Ouders weten wat de verliescirkel is en welke fases van rouw er zijn;
  - Ouders weten hoe de verliescirkel kan helpen om iedereen die betrokken is bij hun scheiding, beter te begrijpen.
4. De ouder heeft kennis en bewustzijn over, en de intentie tot gebruik van effectieve opvoedstrategieën:
  - Ouders weten wat een autoritatieve opvoedstijl inhoudt;
  - Ouders weten hoe in een opvoedstijl de balans tussen warmte, genegenheid en sturing belangrijk is voor kinderen.

III. Ouderschap na scheiding

ScheidingsATLAS beoogt ouders informatie en tips te geven ten behoeve van positieve communicatie met de andere ouder.

5. De ouder heeft kennis en bewustzijn over ouderschap na scheiding:
  - Ouders weten wat coöperatief en parallel ouderschap zijn;
  - Ouders weten in welke situatie welke manier om ouderschap met de andere ouder te verdelen het meest passend is.
6. De ouder heeft kennis en bewustzijn over conflictmanagement:
  - Ouders weten hoe meningsverschillen leiden tot conflicten en wat de verschillende niveaus van escalatie zijn;
  - Ouders weten hoe ze zelf kunnen zorgen dat de impact van escalatie van conflicten beperkt blijft.
7. De ouder heeft kennis en bewustzijn over, en de intentie tot gebruik van positieve communicatie:
  - Ouders weten wat geweldloze communicatie en de ik-boodschap inhouden;
  - Ouders weten hoe ze de ik-boodschap kunnen gebruiken;
  - Ouders weten hoe positieve communicatie kan helpen om lastige onderwerpen op een positieve manier bespreekbaar te maken.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Voeg hier eventueel een schema in.

De ScheidingsATLAS groepstraining bestaat uit twee bijeenkomsten van ieder drie uur met 6-12 deelnemers. De bijeenkomsten behandelen ieder drie inhoudelijke thema's (zie Inhoud van de interventie). Rondom alle thema's van de interventie ontvangen ouders informatie en praktische tips om hiermee aan de slag te kunnen.

De training wordt gegeven door twee gekwalificeerde professionals, met ervaring in het werken met gescheiden ouders en groepstrainingen. De trainers werken met een gestructureerde programmabeschrijving, hierin staan per bijeenkomst de doelen, voorbereiding (inclusief benodigde materialen), werkwijze en afsluiting beschreven. De groepsbijeenkomsten zijn interactief met het uitwisselen van tips en ervaringen, animaties, video's en begeleide oefeningen. Als naslagwerk voor ouders en professionals is het 'ScheidingsATLAS'-handboek beschikbaar.

Inhoud van de interventie

Instroom deelnemers

Ouders stromen via verschillende routes in bij ScheidingsATLAS.

Ten eerste worden ouders geworven via bestaande communicatie van aanbieders van ScheidingsATLAS (bv. sociale teams, jeugdhulporganisaties, kindbehartigers, mediators) en hun partners in het veld (bv. via websites, sociale media, brochures, persoonlijk contact). Omdat geen verwijzing nodig is voor de training, kunnen ouders zich direct melden bij de aanbieder van de training (via een aanmeldlink bijvoorbeeld).

Ten tweede stromen ouders in via het uniform hulpaanbod van de rechtbank. Soms betreft het ouders die als ex-partners op de wachtlijst staan voor interventies voor omgangsbemiddeling (bv. Ouderschap Blijft, Ouderschap na scheiding) en individueel deelnemen aan een ScheidingsATLAS groepstraining.

Ten derde nemen ouders deel wier kinderen deelnemen aan preventieve groepstrainingen (Stoere Schildpadden, Dappere Dino's). Zij worden uitgenodigd om deel te nemen aan ScheidingsATLAS in plaats van aan een ouderbijeenkomst van deze trainingen, bijvoorbeeld omdat de aanbieder ouders ook op gestructureerde wijze steun wil bieden en/of meer informatie wil geven dan betreffende de inhoud van de kindtrainingen.

Inhoud

In de werkwijze van ScheidingsATLAS staan sociale steun en psycho-educatie centraal (zie Onderbouwing).

Bijeenkomst 1

In Bijeenkomst 1 wordt de groep neergezet als veilige, ondersteunende plek. Er wordt kennisgemaakt en er worden groepsafspraken gemaakt. Persoonlijke situaties of oplossingen kunnen niet (uitgebreid) bediscussieerd worden omdat iedere ouder evenveel ruimte moet hebben om te participeren in het programma. Vragen van algemene aard zijn wel gepast en welkom. Vragen en discussie kunnen namelijk heel nuttig zijn. Het kan andere deelnemers steunen door een gevoel van herkenning (bv. "Ik ben niet de enige die dit doormaakt."). Daarbij worden suggesties of tips makkelijker geaccepteerd en overgenomen als ze komen van iemand uit dezelfde situatie. Ouders worden tijdens de training aangemoedigd om hun tips en ervaringen te delen over wat goed werkte voor hun gezin.

In Bijeenkomst 1 worden de eerste drie thema's van ScheidingsATLAS behandeld. Thema 1 gaat over de impact van scheiding. Thema 2 betreft ouderschap na scheiding. En in het derde thema staat communicatie met de andere ouder (ex-partner van de deelnemer) centraal.

Thema 1: Impact van scheiding

Scheiding is impactvol voor alle betrokkenen. Trainers doen met deelnemers in de eerste bijeenkomst een associatieoefening omtrent de impact van scheiding. Wat zijn de eerste woorden die in ze opkomen als ze het woord 'scheiding' horen? Welke gevoelens zou een ex-partner kunnen hebben midden in een scheiding? Vervolgens wordt hierover een gesprek gevoerd in de groep, waarna het accent verlegd wordt naar de impact van scheiding op kinderen: welke gevoelens zou een kind kunnen hebben bij de scheiding? In de training worden enerzijds veelvoorkomende reacties, vragen en zorgen van de kinderen in de eerste periode na de scheiding gedeeld. Anderzijds wordt voorlichting gegeven over hoe gevoelens en gedachten van betrokkenen veelal samenhangen met de manier en wijze waarop zij het verlies van de scheiding een plaats hebben gegeven of verwerkt hebben. Scheiding is een verlieservaring. En bij verlies hoort rouw. We illustreren dat in ScheidingsATLAS met behulp van de verliescirkel: een vereenvoudigde weergave van verliesverwerking.

Na een mondelinge toelichting door de trainer over de verliescirkel en fases van rouw (ondersteund door de ScheidingsATLAS powerpoint-presentatie en de 3D verliescirkel), passen deelnemende ouders de kennis hierover toe op hun eigen situatie. Iedere ouder vult voor zichzelf (in het ScheidingsATLAS boek of een los werkblad) in waar hij of zij zit in het verwerkingsproces. Waar denkt de ouder dat zijn of haar kind(eren) zitten? En de ex-partner?

Thema 2: Ouderschap na scheiding

Het tweede thema gaat over aanknopingspunten voor ouders om de impact van scheiding voor kinderen (en henzelf) zo beperkt mogelijk te houden. Ze worden gewezen op het overzicht van beschermende factoren en risicofactoren op het niveau van het

kind, gezin en buiten het gezin zoals weergegeven in het handboek (Klein Velderman e.a., 2020). Uitgelicht worden conflict tussen ouders als belangrijke risicofactor en een positieve band van het kind met de beide ouders als belangrijke beschermende factor. De boodschap aan ouders is dat hoe het met kinderen gaat na een scheiding voor een groot deel afhangt van de mate waarin zij erin slagen een stabiele en veilige opgroeiomgeving te creëren voor hun kind(eren). Er wordt ingezoomd op positieve factoren die daarbij helpend kunnen zijn, zoals emotioneel en fysiek welzijn van ouders en goed voor jezelf zorgen, omgaan met dating en nieuwe relatie(s) en de ouderrelatie met de ex-partner. Ondersteund met een animatievideo staan trainers met de ouders stil bij het ouderschapscontinuüm, van coöperatief ouderschap tot parallel ouderschap en de verschillende vormen daartussen. Coöperatief ouderschap betekent dat ouders direct met elkaar communiceren over behoeften van het kind. Ouders zijn flexibel over afspraken rondom de omgangsregeling en gaan op een zakelijke manier met elkaar om. Als er veel conflict is of kalme communicatie tussen ouders onmogelijk is, is coöperatief ouderschap niet haalbaar en kan meer parallel ouderschap een goed alternatief zijn. Bij parallel ouderschap neemt iedere ouder volledige verantwoordelijkheid voor de kinderen op momenten dat deze bij hem of haar zijn. Er wordt niet uitgegaan van flexibiliteit betreffende afspraken over de omgang omdat dit conflict in de hand kan werken. Met parallel ouderschap kan iedere ouder een belangrijke rol blijven spelen in het leven van de kinderen terwijl conflict zoveel mogelijk beperkt wordt. Kinderen krijgen bij varianten van dit hele ouderschapscontinuüm goede ontwikkelkansen, zolang zij beschermd worden tegen voortdurend conflict (risicofactor) en de mogelijkheid krijgen om met beide ouders een relatie te onderhouden (beschermende factor); met oog dus voor de belangrijkste factoren zoals eerder benoemd.

Thema 3: Positieve communicatie

Het is een voorwaarde voor coöperatief ouderschap dat goede, positieve communicatie tussen beide ouders mogelijk is. Juist dat is voor veel ouders na scheiding lastig. Daarom staat in dit laatste thema van de eerste bijeenkomst van ScheidingsATLAS positieve communicatie centraal. De "ik-boodschap" is hierbij een voorbeeldtechniek om ouders te helpen hun boosheid onder controle te houden en conflict te verminderen. Daarmee kan het bijdragen aan een positiever, gezonder en gelukkiger leven van kinderen en ouders na de scheiding. Na toelichting over de ik-boodschap, wordt er mee geoefend aan de hand van scenario's in verschillende (video's van) rollenspellen. Als de trainer er bijvoorbeeld voor kiest te werken met de video's van rollenspellen, worden er twee video's getoond van hetzelfde scenario. In een video worden geen en in de andere video wel ik-boodschappen gebruikt. Trainers vragen ouders te reageren op wat ze zien gebeuren in de video's en maken de verbinding met de ervoor gepresenteerde theorie. De bijeenkomst wordt afgesloten door kort de belangrijkste onderdelen in herinnering te brengen en een vooruitblik naar de volgende keer te maken.

Bijeenkomst 2

Deze tweede bijeenkomst gaat over omgaan met conflict, het vormgeven van ouderschap na scheiding, en krachtig voelen, thema's 4 tot en met 6.

Thema 4: Conflictmanagement

Het eerste thema van Bijeenkomst 2 gaat over omgaan met meningsverschillen: conflictmanagement en opvoeding. Zoals in Bijeenkomst 1 al benoemd werd is de mate van conflict tussen de ouders een belangrijke oorzaak van stress en problemen van kinderen in scheidingssituaties. Trainers benadrukken dat een liefdevolle opgroeisituatie waarin kinderen buiten meningsverschillen worden gehouden en waarin zij ruimte krijgen om van beide ouders te houden, het grootste cadeau is dat ouders hun kind(eren) kunnen geven na de scheiding.

In ScheidingsATLAS werken we vervolgens met de conflictthermometer (Klein Velderman e.a., 2020); een vereenvoudigde wijze om inzicht te geven in verschillende niveaus van escalatie, met onderaan de thermometer (ratio; groen) weinig escalatie en bovenaan de thermometer (strijd; rood) een machteloze situatie vol strijd. Inzicht hierin kan ouders

helpen om de dynamiek van conflict te begrijpen. Er wordt genormaliseerd (stilgestaan bij boosheid als gewone reactie op krachtige gevoelens), met de thermometer gereflecteerd op de eigen situatie en in de groep besproken wat kan helpen om met boosheid om te gaan. Ter illustratie zijn er scenariovideo's die de trainers in kunnen zetten in de groepsreflectie.

Thema 5: Opvoeding en ouder-kindrelatie

Thema 5 gaat over de meest gangbare indeling van vier opvoedstijlen (permissief, autoritair, verwaarlozend, autoritair) op basis van de pijlers van de mate van betrokkenheid, warmte of genegenheid die de opvoeder toont, en de mate van sturing, monitoren of grenzen stellen. Inzicht in deze opvoedstijlen kan ouders helpen om na te denken wat voor hen mogelijk aandachtspunten zijn in hun eigen opvoedsituatie (los van hoe de andere ouder het eigen ouderschap vormgeeft). Ook hier zijn beeldfragmenten beschikbaar ter illustratie. Hoe kan een situatie met een autoritaire, permissieve of autoritair opvoedstijl er bijvoorbeeld uitzien? In een oefening reflecteren ouders vervolgens op de eigen situatie. Wat is hun meest gebruikte opvoedstijl? Waar zitten zij ongeveer op de pijlers van betrokkenheid enerzijds en structuur en duidelijke grenzen anderzijds? Na reflectie hierop in tweetallen / subgroepjes delen ouders tips en tops voor het ouderschap met elkaar. De trainer vat samen met twee belangrijke aandachtspunten, namelijk betrokkenheid bij de kinderen binnen een warme ouder-kindrelatie en ritme en regelmaat van de dagelijkse routine.

Thema 6: Draagkracht-draaglast balans

Aan het einde van de tweede bijeenkomst doen deelnemers in de groep een grabbeloefening. Daarin worden de belangrijkste onderwerpen uit ScheidingsATLAS nog eens herhaald en kennis geïntegreerd. Een deel van de grabbelkaartjes heeft open vragen over bijvoorbeeld gevoelens of de eigen thuissituatie" (bv. "Ik denk dat mijn kind(eren) de scheiding ervaren als ..."); er zijn kaartjes met kennisvragen (bv. "Wat bedoelen we met 'coöperatief ouderschap'?" of "Waar of niet waar? ..."); en er zijn kaartjes met scenario's om op te reageren (bv. "Wat doe je? ..." of "Hoe breng je de boodschap? ..."). Ook zijn er blanco kaartjes waar de trainers zelf tekst op kunnen schrijven. Trainers kiezen in de oefening voor de kaartjes met onderwerpen die in discussies in deze specifieke groep terugkwamen en maken een verbinding met het laatste thema van ScheidingsATLAS dat gaat over krachtig voelen.

Ouders wordt uitgelegd dat hoe het met betrokkenen gaat na de scheiding, voor een groot deel afhangt van het evenwicht tussen mensen hun draaglast en draagkracht. Dat wil zeggen: de dingen die ze meemaken en een beroep doen op hun zelfredzaamheid en weerbaarheid aan de ene kant, en de dingen die bijdragen aan het krachtig voelen aan de anderen kant. Met behulp van een tweearmige weegschaal worden de begrippen draaglast en draagkracht uitgelegd. Daarbij staan gewichtjes symbool voor de scheiding, conflict, verhuizing, enzovoorts aan de ene kant en bijvoorbeeld opa en oma dichtbij, fijne collega's, een positieve houding, een goede gezondheid aan de andere kant. Dit illustreert hoe het met je gaat niet alleen afhangt van de uitdagingen waar je voor staat, maar ook door wat je ter beschikking hebt om hier mee om te gaan.

Ouders brengen hun eigen draagkracht-draaglast balans in beeld. In de terugkoppeling wordt steeds tenminste één ding uit de schaal draagkracht uitgelicht. Ouders worden tenslotte gewezen op extra ondersteuningsmogelijkheden.

Ook deze bijeenkomst wordt afgesloten door kort de belangrijkste onderdelen in herinnering te brengen. Afsluitend vindt in de groep een evaluatie plaats. Trainers vragen de ouders hoe ze ScheidingsATLAS ervaren hebben. Bijvoorbeeld wat zij prettig vonden of geleerd hebben; waar ze het meest aan hadden; en wat ze van wat zij geleerd hebben bij ScheidingsATLAS delen met de belangrijke mensen om zich heen.

2. Uitvoering

Materialen

Trainers kunnen voor de opleiding een set materialen (spelkaarten en driedimensionale verliescirkel, zie onder Uitvoering) aanschaffen. Op de website www.scheidingsatlas.nl is meer informatie te vinden over ScheidingsATLAS voor ouders, verwijzers en trainers. Daarnaast is ScheidingsATLAS ook als [online training](#) beschikbaar (NB: in dit werkblad staat de ScheidingsATLAS groepstraining en niet de online training centraal).

Werving

- [Video](#) voor ouders, trainers en verwijzers;
- Factsheet ScheidingsATLAS (TNO, 2018);
- www.scheidingsatlas.nl;
- [Facebook-pagina ScheidingsATLAS](https://www.facebook.com/ScheidingsATLAS) (www.facebook.com/ScheidingsATLAS).

Uitvoering

- Gedetailleerde handleiding voor trainers inclusief kopieerbladen van voorgestructureerde oefeningen;
- Powerpointpresentatie per ScheidingsATLAS-groepsbijeenkomst;
- Boek [ScheidingsATLAS: Wegwijzer voor ouders](#);
- Animatie over coöperatief en parallel ouderschap;
- Video's met voorbeeldsituaties;
- Spelkaarten;
- Driedimensionale verliescirkel.

Evaluatie

- TNO-artikel over de haalbaarheid en doelrealisatie van ScheidingsATLAS (Klein Velderman e.a., 2020b);
- TNO-poster (Klein Velderman e.a., 2022) en TNO-artikel (in voorbereiding d.d. 2022) over de effectstudie (Netherlands Trial Register nr. 6756; Klein Velderman e.a., in prep.).

Locatie en type organisatie

De groepsbijeenkomsten van ScheidingsATLAS kunnen op veel verschillende locaties uitgevoerd worden. Te denken valt aan locaties van de zorgaanbieder, een bibliotheek, een buurtcentrum.

Uitvoer kan plaatsvinden bij de volgende typen organisaties:

- Gemeentelijke Gezondheidsdienst (GGD), sociale teams, Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG)
- Praktijken/organisaties voor maatschappelijk werk, (kinder)psychologie, of van (ortho)pedagogen, preventiemedewerkers, jeugdwerkers, etc.
- Mediators, scheidingscoaches

Opleiding en competenties van de uitvoerders

De ScheidingsATLAS training tot trainer is ontwikkeld voor ervaren professionals met:

- aangetoond ten minste HBO-niveau;
- een achtergrond in de psychologie, maatschappelijk werk, pedagogiek of vergelijkbare achtergrond;
- ervaring met het werken met ouders;
- kennis van en ervaring met het werken aan problematiek rondom verlies/scheiding;
- aantoonbare ervaring met het begeleiden van groepsinterventies.

De ScheidingsATLAS kwalificering is geaccrediteerd door Stichting Kwaliteitsregister Jeugd (SKJeugd.nl) met 31.75 punten - SKJ207363.

ScheidingsATLAS groepen worden uitgevoerd door twee gecertificeerde trainers. De kwalificering tot ScheidingsATLAS trainer bestaat uit:

- 1,5 dag training inclusief een terugkombijeenkomst;
- Eenmalig individuele telefonische coaching door een van de ervaren opleiders;
- intervisie en certificering.

Voorwaarde voor deelname aan de kwalificering is dat deelnemers het ScheidingsATLAS handboek voor ouders (Klein Velderman, Pannebakker, & Van Vliet, 2020: Uitgeverij Nieuwezijds) voorafgaande aan de training lezen. Kennis van de inhoud wordt verondersteld omdat hierop voortgebouwd wordt in de training.

De eerste trainingsdag die deelnemers vervolgens bijwonen vormt de startkwalificering waarmee zij een startkwalificatie krijgen. Met de startkwalificatie kan een trainer een eerste ScheidingsATLAS groep geven. Tijdens de uitvoering van de eerste groep heeft elke trainer recht op eenmalige telefonische coaching. Tijdens de terugkombijeenkomst vindt intervisie plaats door middel van rollenspellen. Daarin is er aandacht voor het leertraject en de leerdoelen van de trainer. Waar loopt hij of zij tegenaan, hoe gaat de trainer om met lastige situaties? Let wel: trainers zijn gehouden aan de voor hun beroepsgroep geldende (meld)code(s). In de opleiding worden zij hierop gewezen en wordt het belang van kennis over de sociale kaart benoemd.

Tijdens de terugkombijeenkomst is er tevens mogelijkheid voor het uitwisselen van ervaringen. Tijdens deze bijeenkomst ontvangt men het trainerscertificaat.

Kwaliteitsbewaking

Van trainers wordt verwacht dat ze jaarlijks een of meer ScheidingsATLAS trainingen geven. Om het certificaat te behouden en om hun kennis en ervaring op peil te houden, verlopen trainerscertificaten iedere twee jaar. Voor het omzetten of verlengen van een certificaat is het van belang een terugkombijeenkomst bij te wonen (peildatum juni 2022 worden deze eens per jaar georganiseerd). Tijdens deze bijeenkomst moet de trainer een intervisievraag voorbereiden, die betrekking heeft op een lastige, complexe, uitdagende of verrassende situatie die meegemaakt is tijdens een ScheidingsATLAS groep. Deze wordt gebruikt voor de groepsintervisie: tijdens de terugkombijeenkomst wordt een aantal scenario's uitgespeeld in de groep. Bovendien wordt er tijdens deze bijeenkomst informatie verstrekt over nieuwe ontwikkelingen en krijgen trainers gelegenheid tot het delen van ervaringen.

Randvoorwaarden

Randvoorwaarden voor uitvoering zijn:

- 6 tot 12 ouders per groep;
- twee gecertificeerde trainers;
- ruimte met stoelen;
- bereikbaarheid locatie voor deelnemers.

Implementatie

De interventie-eigenaar heeft een lijst met gecertificeerde trainers. Hierover wordt informatie gegeven via <https://www.dapperedino.nl/waar-vind-ik-dappere-dinos>.

Beschikbare ScheidingsATLAS groepen worden via de trainers en hun organisaties zelf aangeboden en gecommuniceerd. Indien in de omgeving van een geïnteresseerde intermediaire gebruiker (verwijzer, zorgaanbieder, gemeente) geen gecertificeerde trainer(s) en/of groepen beschikbaar zijn, kan een organisatie zelf nieuwe trainer(s) op laten leiden. Informatie hierover wordt gecommuniceerd via www.scheidingsatlas.nl; de webpagina van de interventie-eigenaar en social media. Zie verder onder *Opleiding en competenties van de uitvoerders*. Trainers maken bij de implementatie gebruik van een gestructureerde programmahandleiding, waar de geprotocolleerde uitvoering centraal staat.

Kosten

De training wordt gegeven door twee gecertificeerde trainers. De geschatte tijdsinvestering voor het geven van een ScheidingsATLAS training aan een groep ouders is 10 uur per trainer (inclusief voorbereiding, maken van werkaantekeningen, exclusief eventuele reistijd). Bij een uurtarief van 80€ (een voorbeeldtarief van een maatschappelijk werker anno 2022), zou dit neerkomen op totaal 1.600€.

Opleiden van een trainer kost 16 uur (opleidingsdag, telefonische supervisie en terugkomdag). Kosten voor de opleiding [peildatum mei 2022] bedragen €875 (excl. BTW) per persoon. Prijs is voor de eerste dag én terugkombijeenkomst, inclusief opleidingsmaterialen, trainershandleiding, intervisie en certificering. Het boek *ScheidingsATLAS: Wegwijzer voor ouders* (Klein Velderman, Pannebakker, & Van Vliet, 2020) van 21,95 Euro dient zelf aangeschaft te worden via Uitgeverij Nieuwezijds of de boekhandel. Daarnaast dient voor het uitvoeren van de ScheidingsATLAS groepen ook een materialenset te worden aangeschaft van 70 Euro excl. BTW [peildatum mei 2022] (deze laatste is benodigd voor de uitvoering van groepen, niet per trainer).

3. Onderbouwing

Probleem

Een scheiding is een ingrijpende levensgebeurtenis voor alle betrokken gezinsleden (Holmes & Rahe, 1967; Spurgeon e.a., 2001), die hen voor uitdagingen stelt op emotioneel vlak (verdriet, boosheid, stress, verlies en rouw), praktisch vlak (school, sport, huisvesting, financiën, verdeling zorgtaken), en sociaal vlak (sociale steun, contact met familie en vrienden) en een beroep doet op eenieders aanpassingsvermogen (Huber e.a., 2011). Onderzoek laat consistent de negatieve impact van scheidingen zien op het welzijn en functioneren van de betrokken kinderen. Na de scheiding van hun ouders presteren kinderen gemiddeld minder goed op school, zij hebben gemiddeld meer psychosociale problemen en minder zelfvertrouwen, ervaren minder welbevinden en hebben meer problemen met sociale relaties dan kinderen die opgroeien in intacte gezinnen (Amato & James, 2010; Amato & Keith, 1991; Amato & Sobolewski, 2001; Harland e.a., 2002; Theunissen e.a., 2017). Zeker als de omgang met hun ouders moeizaam verloopt en of sprake is van destructief conflict tussen de ouders (Davies e.a., 2012; Kopystynska e.a., 2017; Lee e.a., 2019; Van Dijk e.a., 2020). Deze kinderen zijn onevenredig sterk vertegenwoordigd in alle vormen van jeugdhulp, jeugdbescherming en jeugdreclassering (Batterink e.a., 2022).

In Nederland verbreken jaarlijks bijna 50 duizend ouderparen hun relatie; daarbij zijn 86.000 minderjarige kinderen betrokken (Lemmers e.a., 2019). Voor ouders die scheiden geldt dat zij weliswaar de partnerrelatie verbreken, maar zij blijven (doorgaans) wel samen verantwoordelijk als ouders van de kinderen. Dit brengt extra vragen en onzekerheden met zich mee: Hoe beleven de kinderen de scheiding? Hoe kun je ze als ouder helpen wennen aan de nieuwe situatie? Hoe zorg je goed voor jezelf en voor je kinderen? Hoe werkt dat, ouderschap na scheiding? En hoe communiceer je hierover met de andere ouder? Veel ouders worstelen na de scheiding met dergelijke vragen over het vormgeven van ouderschap na scheiding.

Dat dit stressvol is zien we terug in onderzoek naar de impact van scheiding: volwassenen blijken na scheiding gemiddeld vaker stress en depressieve klachten te ervaren dan volwassenen in een stabiele relatie (bv. Van der Valk e.a., 2004) en doen vaker een beroep op zorg bij mentale gezondheidsproblemen (Bracke e.a., 2010; Reneflot e.a., 2020). Gescheiden werknemers ervaren vaker psychosociale klachten en hebben een hoger verzuimpercentage dan niet-gescheiden werknemers (bv. Dahl e.a., 2015; Wildeman e.a., 2020). Deze impact van scheiding zien we terug in de opvoedcontext: ouders laten na een scheiding minder optimaal opvoedgedrag zien en de ouder-kindrelatie kan onder druk komen te staan (bv. Elam e.a., 2019; Margolin e.a., 2001; Sandler e.a., 2008; Sigal e.a., 2011; Van Dijk e.a., 2020).

Oorzaken

Bovengenoemde gevolgen van scheiding betreffen gemiddelden. De ene scheiding verloopt relatief soepel, terwijl andere complexer zijn. Scheiding hoeft dan ook niet vanzelfsprekend negatieve gevolgen te hebben. Kinderen blijken te verschillen in de mate waarin zij (langdurig) problemen ondervinden als gevolg van de scheiding (bv. Amato & Anthony, 2014). Onderzoek laat zien dat deze verschillen samenhangen met en deels gemedieerd worden door ouder- en gezinsgerelateerde factoren (bv. Van Dijk e.a., 2020). Het gaat dan bijvoorbeeld om stress en steun, rouwverwerking, ouderschap na scheiding (effectief opvoeden, gezonde ouder-kind relaties) en samenwerking tussen ouders (positieve communicatie en de mate van destructief conflict tussen ouders) (Amato, 2010). Deze factoren bieden daarmee belangrijke aanknopingspunten voor het bereiken van een positiever welbevinden en functioneren van kinderen, door ouders te sterken in hun rol als opvoeder. ScheidingsATLAS is gericht op een aantal belangrijke factoren die hierin een rol spelen.

Stress en steun

Een belangrijk risico bij scheidingen, zijn de mate van stress en steun (Klein Velderman e.a., 2020). Door de scheiding, en de verlieservaring die het is, ervaren de gezinsleden stress, en zij kunnen zich alleen voelen staan in deze zware tijd. Dit brengt risico's mee voor het welzijn en functioneren van kinderen en ouders. Daarentegen, zijn er ook beschermende factoren: als ouders mentaal welbevinden ervaren; als kinderen emotionele veiligheid in het gezin ervaren, en als zij warmte, steun, structuur en voorspelbaarheid in de opvoedsituatie ervaren, werkt dit juist beschermend (bv. Pedro-Carroll, 2017; Klein Velderman e.a., 2020; Lee e.a., 2019; Van Dijk e.a., 2020).

Verlies en rouw

Alhoewel er variatie is tussen scheidingen (zie boven), is er één belangrijke overeenkomst tussen alle scheidingen. Deze is bovendien overeenkomstig met andere ingrijpende levensgebeurtenissen, namelijk dat scheiding een verlieservaring betreft (bv. Klurfeld e.a., 2020). Kinderen ervaren het verlies van de vaste thuisbasis en bekende gezinssituatie (bv. Klein Velderman e.a., 2020). Misschien veranderen ze van school, ze zien een deel van de familie minder of niet meer en moeten bijvoorbeeld afscheid nemen van hun sportteam of buurkinderen waar ze mee speelden. Volwassenen verliezen hun partner, de gezinssituatie zoals deze was, een toekomstbeeld, contact met een deel van de familie, vrienden, buren en kennissen, en de woonsituatie. Bij verlies hoort rouw; rouw om wat verloren is. Op korte termijn overheersen bij verlies en rouw doorgaans de onzekerheid en het verdriet. Op termijn ontstaat door rouwverwerking ruimte om verder te gaan na het verlies van de oude situatie (Worden, 1991; Fiddelaers-Jaspers, 2006; Weijers & Penning, 2001). Het is dus belangrijk om in scheidingssituaties aandacht te besteden aan dit verlies en aan de rouwverwerking die daarbij hoort. Bovendien kan aandacht voor het verlies in plaats van voor conflict met de ex-partner een scheidingssituatie verzachten en daardoor beschermend werken.

Ouderschap na scheiding

Een belangrijke complicerende factor in de transformatie die betrokkenen doormaken na verlies door scheiding, is het ouderschap (Van Dijk e.a., 2020). Ouders gaan uit elkaar als partners, maar de ouderrelatie blijft bestaan in hun gedeelde verantwoordelijkheid voor de kinderen. Ouders zijn genoodzaakt om hernieuwd ouderschap vorm te geven. Hoe zij dit doen is een belangrijke determinant van uitkomsten op het niveau van het kind (Hetherington, 2006; Van Dijk e.a., 2020).

Positieve communicatie

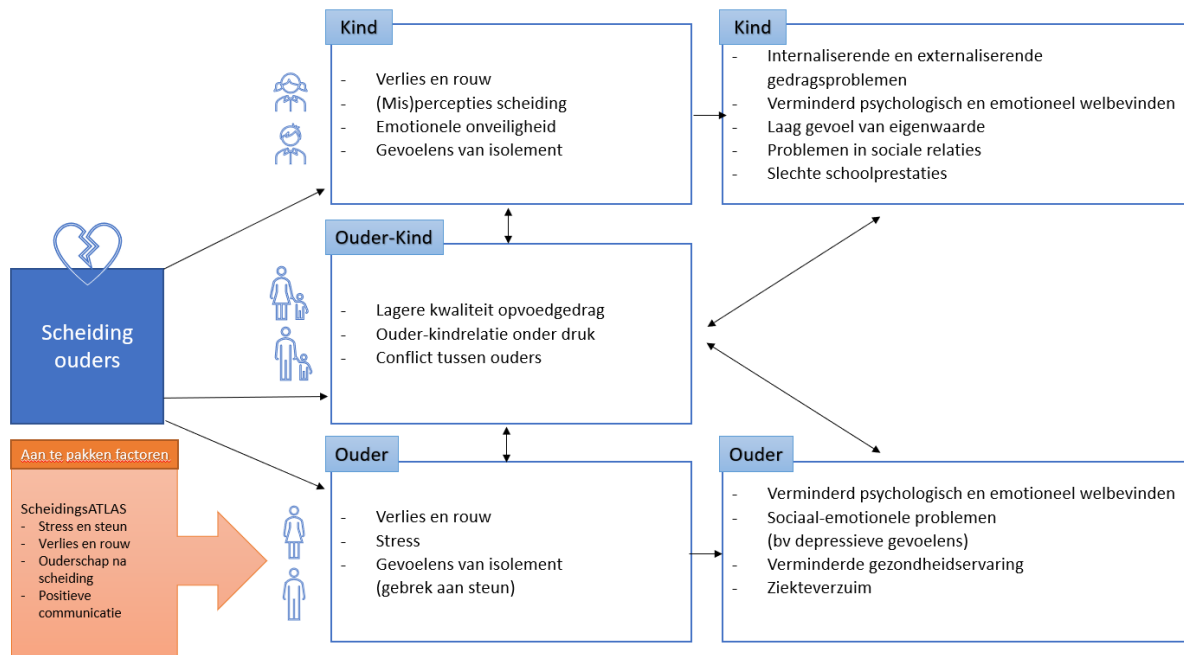
In het ouderschap na scheiding zijn zowel de verstandhouding tussen beide ouders als de kwaliteit van opvoeding en ouder-kindrelatie na de scheiding van belang (zie ook Figuur 1). Met name frequent, ernstig, destructief conflict tussen ouders is schadelijk gebleken voor kinderen (bv. Amato, 2010; Lee e.a., 2019). Echter, als zij in de gelegenheid gesteld worden om een positieve band te onderhouden met beide ouders, en als ouders in staat zijn op een constructieve manier met onderlinge meningsverschillen omgaan en positief met elkaar te communiceren, werkt dit beschermend (Pedro-Carroll, 2017; Rosenberg, 2014).

Aan te pakken factoren

ScheidingsATLAS richt zich middels steun en psycho-educatie direct op ouders. De training adresseert daarbij de volgende aan te pakken factoren:

- verlies en rouw;
- stress en steun;
- ouderschap na scheiding;
- positieve communicatie met de andere ouder.

Figuur 1. De impact van scheiding door ouders op kinderen, ouder-kind en ouders.

De ScheidingsATLAS training adresseert de beïnvloedbare determinanten van gedrag (op de niveaus 'ouder' en 'ouder-kind') van scheidingsgerelateerde problemen (Figuur 1). Het betreft *kennis* en *bewustzijn* over verlies en rouw, sociale steun, en *kennis, bewustzijn* en *gedragsintentie* ten aanzien van ouderschap na scheiding; en *risicoperceptie, kennis, bewustzijn* en *intentie tot gebruik* van positieve communicatie met de andere ouder. In Tabel 1 is weergegeven hoe deze factoren terug zijn te zien in de subdoelen van de training (welke de kernprincipes en werkzame factoren van de interventie vormen).

Tabel 1. Relatie doelen en factoren ScheidingsATLAS.

Aan te pakken factoren	Subdoelen ScheidingsATLAS	Specificatie subdoelen
Stress en steun	1. De ouder ervaart sociale steun doordat de groep een veilige en ondersteunende omgeving is 2. De ouder heeft kennis en bewustzijn over draagkracht-draaglast balans en het belang van steun.	- Ouders weten wat de begrippen draagkracht en draaglast inhouden; - Hoe de balans tussen draagkracht en draaglast er bij hen uitziet; - En wat zij kunnen doen om hun draagkracht te vergroten zodat ze zich krachtig voelen na de scheiding.
Verlies en rouw	3. De ouder heeft kennis en bewustzijn over de impact van scheiding (inclusief verlies en rouw) en de emotionele behoeften van kinderen.	- Ouders weten wat de verliescirkel is en welke fases van rouw er zijn; - En hoe de verliescirkel kan helpen om iedereen betrokken bij hun scheiding beter te begrijpen.
Ouderschap na scheiding	4. De ouder heeft kennis, bewustzijn en een intentie tot gebruik van effectieve opvoedstrategieën. 5. De ouder heeft kennis en bewustzijn over ouderschap na scheiding.	- Ouders weten wat een autoritatieve opvoedstijl inhoudt; - En hoe daarin de balans tussen warmte, genegenheid en sturing belangrijk is voor kinderen. - Ouders weten wat coöperatief en parallel ouderschap zijn; - En in welke situatie welke manier om ouderschap met de andere ouder te verdelen het meest passend is.

Positieve communicatie	6. De ouder heeft kennis en bewustzijn over conflictmanagement. 7. De ouder heeft kennis, bewustzijn en een intentie tot gebruik van positieve communicatie.	- Ouders weten hoe meningsverschillen leiden tot conflicten en wat de verschillende niveaus van escalatie zijn; - En hoe ze kunnen zorgen dat deze impact beperkt blijft. - Ouders weten wat geweldloze communicatie en de ik-boodschap inhouden; - En hoe ze de ik-boodschap kunnen gebruiken; - Ouders weten hoe positieve communicatie kan helpen om lastige onderwerpen op een positieve manier bespreekbaar te maken.
------------------------	---	--

ScheidingsATLAS richt zich dus op beïnvloedbare determinanten van scheidingsgerelateerde problemen op de niveaus 'ouder' en 'ouder-kind', waarbij ouders de doelgroep van de interventie zijn. Het betreft factoren die van invloed zijn op hoe het met kinderen gaat na een scheiding. Dit neemt niet weg dat er ook bij de kinderen na de scheiding van hun ouders vragen of zorgen kunnen zijn, waarvoor emotionele steun geboden kan worden. Hiervoor zijn erkende preventieve groepstrainingen beschikbaar (Stoere Schildpadden, Dappere Dino's, KIES).

Verantwoording

Tabel 2 geeft een overzicht van de aanpak in ScheidingsATLAS die gehanteerd wordt om de beoogde doelen daadwerkelijk te bereiken. De eerste kolom vermeldt de aan te pakken factoren (conform Tabel 1). In de tweede kolom is te zien op welke determinanten (bv. kennis, bewustzijn, eigen effectiviteit) ten aanzien van deze factoren ingezet worden. Deze determinanten spelen volgens verschillende theorieën, zoals de Sociaal Cognitieve Leertheorie (Bandura, 1986) of het Integratief Gedragsmodel (Fishbein & Ajzèn, 2010), een belangrijke rol in (verandering van) gedrag. Om deze determinanten te beïnvloeden, worden in de training ScheidingsATLAS verschillende gedragsveranderingstechnieken gebruikt (bv. Michie et al., 2013). Deze worden per gespecificeerd subdoel (kolom 3) getoond in de vierde kolom van Tabel 2, aangevuld met informatie over de aanpak in ScheidingsATLAS in de laatste kolom. Onder de tabel geven we toelichting per factor.

Tabel 2. Relatie aanpak en factoren ScheidingsATLAS.

Aan te pakken factoren	Determinanten	Specificatie subdoelen	Methode	Aanpak ScheidingsATLAS
Stress en steun	Sociale steun; Kennis; Bewustzijn; Eigen effectiviteit	Ouders ervaren sociale steun.	Sociale steun (Michie e.a., 2013); kleine steungroep (Borek & Abraham, 2018; Burlingame e.a., 2013)	ScheidingsATLAS biedt een veilige en ondersteunende groepsomgeving, aangestuurd door twee gecertificeerde trainers, met heldere groepsafspraken.
		Ouders weten wat de begrippen draagkracht en draaglast inhouden en hoe de balans tussen draagkracht en	Informatieoverdracht (McGuire, 2001; Rogers, 2003)	Toelichting met behulp van de het model van draagkracht-draaglast balans: in beeld (powerpoint) en m.b.v. 2-armige weegschaal. Daarnaast reflectie op de eigen situatie.

		draaglast er bij hen uitziet.		
		Ouders weten wat zij kunnen doen om hun draagkracht te vergroten zodat ze zich krachtig voelen na de scheiding.	Informatieoverdracht (McGuire, 2001; Rogers, 2003); Instructie over uitvoeren gedrag (Michie e.a., 2013)	Trainers informeren ouders over ondersteuningsmogelijkheden, benadrukken de kracht van hulp vragen en adviseren ouders steun te vragen waar nodig.
Verlies en rouw	Kennis; Bewustzijn	Ouders weten wat de verliescirkel is en welke fases van rouw er zijn en weten hoe de verliescirkel kan helpen om iedereen betrokken bij hun scheiding beter te begrijpen.	Informatieoverdracht (McGuire, 2001; Rogers, 2003)	Toelichting met behulp van de verliescirkel (Klein Velderman e.a., 2020): in beeld (powerpoint) en m.b.v. 3D cirkel (PraktijkKimChloBeau, 2020). Daarnaast reflectie op de eigen situatie.
Ouderschap na scheiding	Kennis; Bewustzijn; Eigen effectiviteit; Intentie tot gebruik positieve (co-) ouderschapstrategieën	Ouders weten wat een autoritatieve opvoedstijl inhoudt en hoe daarin de balans tussen warmte, genegenheid en sturing belangrijk is voor kinderen.	Informatieoverdracht (McGuire, 2001; Rogers, 2003); Informatie geven over emotionele / gezondheidsconsequenties (Michie e.a., 2013; Weinstein & Sandman, 2002); Modeling (Bandura, 1986)	Toelichting over de 2 pijlers van warmte/betrokkenheid en heldere structuur/sturing in de opvoeding en waarom een autoritatieve opvoedstijl voor kinderen (met hoge score op beide pijlers) kinderen een positieve opgroeiomgeving biedt. Heldere beeldfragmenten illustreren de opvoedstijlen.
		Ouders weten wat coöperatief en parallel ouderschap zijn en in welke situatie welke manier om ouderschap met de andere ouder te verdelen het meest passend is.	Informatieoverdracht (McGuire, 2001; Rogers, 2003); Demonstratie van gedrag (Michie e.a., 2013)	Toelichting ouderschapscontinuüm middels presentatie (powerpoint), animatie en dialoog in de groep.
Positieve communicatie	Risicoperceptie; Kennis; Bewustzijn; Intentie tot gebruik positieve communicatie	Ouders weten hoe meningsverschillen leiden tot conflicten en wat de verschillende niveaus van escalatie zijn. Ze weten hoe ze kunnen zorgen dat deze impact beperkt blijft.	Informatieoverdracht (McGuire, 2001; Rogers, 2003); Informatie geven over ongewenst gedrag (Bandura, 1986); Informatie geven over emotionele/ gezondheidsconsequenties (Michie e.a., 2013; Weinstein & Sandman, 2002);	Toelichting m.b.v. de conflictthermometer, inclusief reflectie op de eigen situatie en dialoog in de groep.

			Zelfmonitoring (Michie e.a., 2013)	
		Ouders weten wat geweldloze communicatie en de ik-boodschap inhouden en hoe ze de ik-boodschap kunnen gebruiken; Ouders weten hoe positieve communicatie kan helpen om lastige onderwerpen op een positieve manier bespreekbaar te maken.	Informatieoverdracht (McGuire, 2001; Rogers, 2003); Observatoneel leren (Bandura, 1986); Advies over stressmanagement (Michie e.a., 2013); De ouder zelf als rolmodel identificeren (Michie e.a., 2013); Zelfspraak (Michie e.a., 2013)	Trainers geven toelichting van geweldloze communicatie en de ik-boodschap, middels psycho-educatie (m.b.v. powerpoint), (video van rollenspellen (met goede en foute voorbeelden) en groepsdialoog. Ouders reflecteren op de eigen manier van omgaan met lastige situaties. Ouders ontvangen praktische tips voor stressmanagement en het advies voor gebruik van stressmanagement vaardigheden (bv. ademhalingsoefeningen, zelfspraak, goede voorbereiding gesprekken).

Stress en steun

ScheidingsATLAS beoogt ouders na scheiding een ondersteunende groepsomgeving te bieden en te informeren, om zodoende positief bij te dragen aan hun draagkracht-draaglast balans

(verbetering van welzijn, weerbaarheid en reductie van stress). Daartoe wordt een veilige en ondersteunende groepsomgeving gecreëerd. Onderzoek heeft veelvuldig de kracht aangetoond van kleine steungroepen (bv. Borek & Abraham, 2018; Burlingame e.a., 2013). Deelnemers profiteren in dergelijke groepen van de processen in de groep, zoals groepsvergelijking, modeling, uitwisseling tussen groepsleden, oefenen van bepaald gedrag en sociale steun (bv. Barak et al., 2008; Van Uden-Kraan et al., 2011). De gedeelde scheidingservaring kan daarbij positief bijdragen aan een gevoel van groepsidentiteit en groepscohesie en de drempel verlagen om persoonlijke ervaringen te delen (Borek & Abraham, 2018; Van Uden-Kraan e.a., 2011) ten behoeve van door deelnemers ervaren steun en welbevinden. Belangrijke voorwaarden hierbij zijn de deskundigheid van de groepsleiders en heldere groepsafspraken: beide krijgen nadrukkelijk aandacht binnen ScheidingsATLAS.

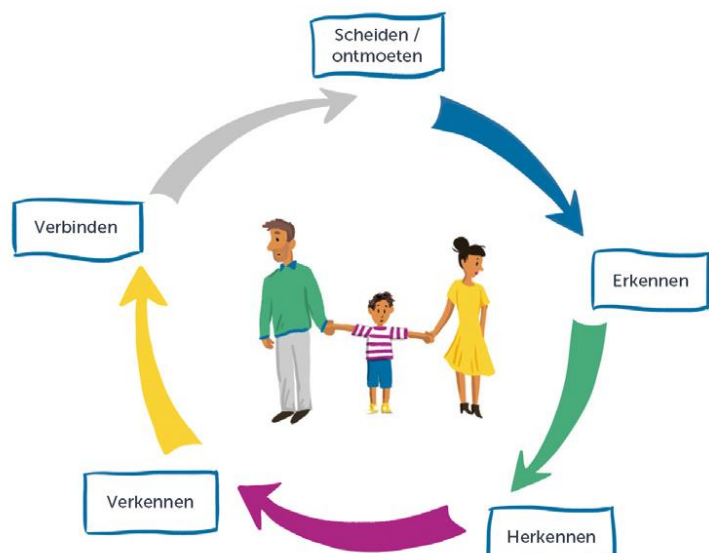
Ouders gaan aan het werk met de concepten draaglast en draagkracht en de balans tussen beide. Centraal bij dit balans-denken staat het evenwicht tussen risicofactoren en beschermende factoren. Een afzonderlijke risicofactor, in dit geval scheiding, hoeft niet problematisch te zijn of worden. Vooral de opeenstapeling van risicofactoren en onvoldoende tegenwicht van beschermende factoren vergroot de kans op problemen. Dit is overeenkomstig het maatschappelijk perspectief op gezondheid (Huber e.a., 2011; ook genoemd in Inhoud interventie), waar gezondheid wordt gedefinieerd als 'Het vermogen om zich aan te passen en eigen regie te voeren, in het licht van fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven'. Deze definitie gaat niet uit van de absolute aan- of afwezigheid van bijvoorbeeld een ingrijpende gebeurtenis, maar van de balans of disbalans tussen enerzijds weerbaarheid of eigen kracht waar men over beschikt of anderzijds bepaalde (opeenstapeling van) tegenslag, problematiek of draaglast (bv. rouwverwerking en stress als gevolg van een scheiding). Er is in ScheidingsATLAS aandacht voor mogelijkheden om de draagkracht van ouders zelf of hun kinderen te vergroten. Het tijdig vragen van hulp waar nodig wordt aangemoedigd.

Verlies en rouw

ScheidingsATLAS besteedt aandacht aan rouwverwerking ten behoeve van welbevinden van ouders en kinderen. Dit gebeurt middels mondelinge informatieoverdracht van de trainers naar de ouders in de groep. Het geven van informatie over een gewenste situatie of bijvoorbeeld gezondheidsgedrag (in dit geval rouwverwerking), helpt om interesse bij de geïnformeerde(n) te vergroten. Toegenomen kennis (bv. hoe werkt rouwverwerking en welke gedragingen doen ertoe) en interesse als gevolg van de informatieoverdracht, dragen positief bij aan bewustzijn (bv. besef over welk gedrag de ouder wel/niet vertoont) en attitude en kan daarmee de basis vormen voor een positieve gedragsintentie (McGuire, 2001; Rogers, 2003).

Bij de informatieoverdracht over verlies en rouw baseren we ons op theorieën over rouwverwerking (Fiddelaers-Jaspers, 2010; Weijers & Penning, 2001; Worden, 1991; zie Klein Velderman e.a., 2020). Daarin wordt het dynamische rouwproces bij scheiding in ScheidingsATLAS op vereenvoudigde wijze toegelicht met behulp van de verliescirkel (Figuur 2). Dit gebeurt in beeld (powerpoint) en met behulp van de rouw en verlies bij scheiding 3D cirkel (PraktijkKimChloBeau, 2020). Iedereen beleeft de scheiding en het rouwproces op zijn eigen manier en tempo. Wel zijn hierin grofweg een aantal stappen (of 'rouwtaken') te herkennen:

- Ontmoeten: men maakt kennis en leert omgaan met de pijnlijke momenten in het leven, met verdriet en verlies (in dit geval ten gevolge van de scheiding).
- Erkennen: men leert erkennen of onder ogen zien dat de scheiding een feit is. Scheiding is de nieuwe werkelijkheid.
- Herkennen: bij deze rouwtaak gaat het om het herkennen van alle gevoelens (pijn, angsten, opluchting, onzekerheid, vragen) die bij de scheiding komen kijken. Centraal staan het toelaten van die gevoelens en uiten van vragen.
- Verkennen: men verkent de nieuwe situatie en integreert die in de belevingswereld. Zo ontstaat ook meer ruimte voor praktische vragen, gericht naar de toekomst.
- Verbinden: er ontstaat weer meer ruimte en vertrouwen om te verbinden: met het nieuwe leven, met nieuwe personen in het leven.

Figuur 2. De verliescirkel (Klein Velderman e.a., 2020; © TNO)

Ouders reflecteren op de eigen situatie (waar zitten zichzelf, hun ex en de kinderen in het rouwproces?). Inzicht in en bewustzijn van de impact van scheiding en dit rouwproces, kan ouders helpen om bepaalde gedragingen en gevoelens van zichzelf en anderen beter te begrijpen. Bovendien ontstaat door rouw ruimte om na een verlies te komen tot acceptatie van de nieuwe situatie.

Ouderschap na scheiding

Ouders leren in ScheidingsATLAS over opvoedstijlen en het belang van zowel warmte en betrokkenheid als routine en regelmaat voor kinderen. Onderzoek duidt op de impact van opvoedgedrag van ouders na de scheiding (bv. Van Dijk e.a., 2020). Een goede band met beide ouders en opgroeien in een veilige, warme gezinssituatie met een heldere structuur en regels, hangen samen met meer welzijn en positief functioneren van kinderen na scheiding. In de training vindt daarom informatieoverdracht plaats over opvoedstijlen, inclusief emotionele consequenties voor kinderen. Een autoritatieve opvoedstijl wordt aangemoedigd. Dit wordt ondersteund met beeldfragmenten, waarbij wordt gereflecteerd op de eigen opvoedcontext. Hierbij worden ervaringen uitgewisseld in de groep.

Naast de eigen opvoedcontext thuis, krijgen gescheiden ouders ook te maken met afspraken over ouderschap met de andere ouder van de kinderen. Er zijn verschillende manieren om dit ouderschap onderling vorm te geven. Ouders worden geïnformeerd over het ouderschapscontinuüm van coöperatief tot parallel ouderschap (Pedro-Carroll, 2017). Ouders krijgen uitleg over coöperatief ouderschap na scheiding dat de ene kant van het continuüm markeert, waarbij ouders regelmatig met elkaar communiceren, zij hun kinderen beschermen voor onderling ouderlijk conflict en zij het contact van hun kinderen met beide ouders stimuleren. ScheidingsATLAS bespreekt ook het alternatief van parallel ouderschap dat de andere kant van het ouderschapscontinuüm markeert, voor situaties waarin meningsverschillen of spanningen tussen ouders coöperatief ouderschap in de weg staan. Bij parallel ouderschap wordt contact tussen ouders beperkt tot het strikt noodzakelijke en is sprake van gescheiden huishoudens.

Positieve communicatie

Het ondersteunen van positieve communicatie met de andere ouder is een belangrijk onderdeel van ScheidingsATLAS. Centraal staan de methode van geweldloze communicatie (Rosenberg, 2014) en de ik-boodschap (Gordon & Edwards, 1995). Ouders leren volgens de principes van geweldloze communicatie te vertrekken vanuit hun waarneming, hun gevoel en behoefte hierbij te benoemen, en een helder verzoek te doen aan de andere ouder. Geweldloze communicatie kan ouders helpen om lastige onderwerpen op een positieve manier bespreekbaar te maken. Verlies en conflict zijn de twee grootste ontregelaars in het leven na de scheiding. Soms staat vooral het conflict op de voorgrond en lijkt er weinig ruimte voor het verlies. Ouders reflecteren op de eigen situatie en krijgen praktische tips over het omgaan met meningsverschillen, stressmanagement en het voorkomen van conflict. Daarbij komen ook technieken als zelfspraak aan bod en worden de ouders zelf geïdentificeerd als rolmodellen voor hun kinderen (Michie e.a., 2013) en aangemoedigd een positief rolmodel te zijn (bv. de andere ouder respecteren en de kinderen niet de eigen negatieve houding of gevoel over de andere ouder op te leggen).

4. Onderzoek

4.1 Onderzoek naar de uitvoering

Onderzoek 1:

- a. Klein Velderman, M., Pannebakker, F., Van Vliet, W., & Reijneveld, M. (2020b). Haalbaarheid en doelrealisatie van ScheidingsATLAS: Een kortdurende training voor preventieve ondersteuning van gescheiden ouders. *Kinder- & Jeugdpsychotherapie*, 47(2), 97-112.
- b. Dit project betrof een haalbaarheidsstudie, gericht op het interventieproces en de tevredenheid van gebruikers. Het betreft hier het oordeel van ouders en groepstrainers.

De haalbaarheidsevaluatie omvat het oordeel van ouders en groepstrainers. Alle ouders die zich aanmeldden voor de groepsbegeleiding ScheidingsATLAS (2018 en 2019) werden uitgenodigd voor het onderzoek. De evaluatievragen over de haalbaarheid ontvingen ze na de tweede sessie van de training. Trainers van de groepsbijeenkomsten vulden na iedere bijeenkomst een vooraf gestructureerd logboekje in.

Het onderzoek betrof 141 deelnemende ouders van 25 ScheidingsATLAS-groepen in 2018 en 2019. Deelnemers waren ouders tijdens of na scheiding door ontbinding van hun huwelijk, geregistreerd partnerschap of samenwonenrelatie. Ouders konden kosteloos deelnemen aan de ScheidingsATLAS-training. De groepsbegeleiding met ScheidingsATLAS werd uitgevoerd door Humanitas Almere en omstreken of het Kenniscentrum Kind en Scheiding in Haaglanden.

- c. Ouders die deelnamen aan de training waren positief over ScheidingsATLAS en gaven de training gemiddeld als rapportcijfer een 8. Ze vonden de kwaliteit van de informatie en de hoeveelheid informatie in ScheidingsATLAS goed: die werden beoordeeld met een 4 op een 5-puntsschaal van 1: 'slecht', tot 5: 'uitstekend'. Ongeveer de helft van de ouders (53 procent) gaf aan bereid te zijn om voor ScheidingsATLAS te betalen. Bijna alle ouders (95%) zouden ScheidingsATLAS aanraden aan andere ouders.

Ook trainers waren heel tevreden met ScheidingsATLAS, ze beoordeelden de training gemiddeld met een 8. Trainers reflecteerden ook op hoe ouders in hun groepen de training ontvingen. Volgens de trainers waren ouders in de bijeenkomsten open en betrokken en gaven ze elkaar tips; bij de tweede bijeenkomst nog meer dan bij de eerste. Volgens de trainers stimuleert het programma ook de hulpvraag van ouders; zij durven na deelname waar nodig om hulp te vragen.

Trainers vonden ouders ook gemotiveerd en bemerkten dat ouders het fijn vonden om ervaringen te delen. Ouders waren volgens de trainers blij met hun prachtige, duidelijke handboek en vonden ScheidingsATLAS op een positieve manier informatief. Daarbij werd opgemerkt dat inzicht door cijfers soms het pijnlijke eraf kan halen voor ouders. Dit normaliseert; "er zijn meer mensen die scheiden". Met betrekking tot de inhoud en de werkvormen werd de afwisseling gewaardeerd - de videofragmenten werden als positieve onderdelen van het programma ervaren.

De inzet van twee ervaren coaches bevordert een goed verloop, aldus de trainers. Trainers vonden ScheidingsATLAS voor alle gescheiden ouders geschikt, zolang er wel diversiteit (man/vrouw, meer/minder recent, leeftijden kinderen, onbekend voor elkaar) in de groep is. Ook is het volgens hen van belang dat ouders de rust ervaren om hiermee aan de slag te gaan en dat ze niet bijvoorbeeld nog in een hevige vechtscheiding verwickeld zijn. Er is door trainers gewisseld met de groeps grootte; de ideale groeps grootte was volgens hen zes tot tien (soms twaalf) ouders.

De trainers zeiden unaniem ScheidingsATLAS aan te raden aan collega's en gemeenten. Volgens de trainers ontdekken ouders tijdens de bijeenkomsten dat ze iets best goed doen, dat iets juist beter kan, of dat ze ergens niet eerder bij stilgestaan hebben: "ScheidingsATLAS zet ouders aan het denken".

Het bleek op basis van de resultaten niet nodig om de manier van werken en/of inhoud van de training aan te passen. De versie van ScheidingsATLAS die centraal stond in de

evaluatie is daarom integraal overgenomen voor verdere verspreiding in de praktijk. Omdat het boek als naslagwerk erg gewaardeerd werd, is deze [uitgegeven](#) en daarmee beschikbaar gemaakt voor alle geïnteresseerden (ouders, professionals, anderen). Eerder betrof het een reader die alleen aan deelnemers beschikbaar werd gesteld.

Onderzoek 2:

- a. Niet gepubliceerde evaluatie van het bereik van ScheidingsATLAS (peildatum juni 2022).
- b. Deze evaluatie betreft een uitvraag bij gekwalificeerde trainers en analyse van het trainersoverzicht.
In 2018 zijn voor het ontwikkelproces en onderzoek naar ScheidingsATLAS bij twee organisaties in Nederland trainers opgeleid, te weten Kenniscentrum Kind en Scheiding in de H10 regio (Haaglanden) en Humanitas Almere. Vervolgens is in 2020 gestart met de verspreiding van de training na het effectonderzoek (2020). In aanvang mondjesmaat omdat dit door verschillende COVID-19 lockdowns en beperkingen in opstart bemoeilijkt werd. Voor de evaluatie van het bereik van ScheidingsATLAS is bekeken hoeveel trainers er sindsdien totaal gekwalificeerd zijn en bovendien is bij al deze gekwalificeerde trainers uitgevraagd hoeveel groepen zij in 2021 gegeven hebben.
- c. Medio 2022 zijn er bij 44 organisaties in alle Nederlandse provincies ScheidingsATLAS trainers opgeleid. Een specificatie: In 2020 werden 14 professionals getraind om ScheidingsATLAS groepen te geven, in 2021 20 professionals en in de eerste helft van 2022 nog eens 49 professionals. Het betreft medio 2022 professionals van totaal 44 verschillende organisaties (bv. CJG, buurtteam, scheidingspunt, jeugdhulporganisatie, zzp'er) in alle provincies van Nederland.
Uit onze uitvraag bij de getrainde professionals bleek dat de meeste van deze professionals en organisaties wat betreft het organiseren en geven van groepen nog in de opstartfase zitten. De professionals van Kind in Scheiding Zeeland vormden hierop een uitzondering: zij gaven in 2021 zes groepen. Kenniscentrum Kind en Scheiding en Humanitas Almere liepen bovendien op de rest vooruit door hun eerdere opleiding in 2018 (i.v.m. hun rol in het effectonderzoek naar ScheidingsATLAS). Zij verzorgden in 2021 samen 21 ScheidingsATLAS groepen (6-12 deelnemers elk).

4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten

Onderzoek 1 – Publicatie 1.1

- a. Klein Velderman, M., Pannebakker, F.D. e.a. (2020c). *Kortdurende en laagdrempelige opvoedondersteuning voor gescheiden ouders; de effectiviteit van een e-healthmodule en groepsbegeleiding*. ZonMw Eindverslag dossier 729310002.
- b. Onderzoeksdesign: Quasi-experimentele studie (geregistreerd als NTR 6582 in het Nederlands Trial Register <https://www.trialregister.nl/trial/6582>). Er waren 298 deelnemers: 187 in de interventiegroep en 111 in de controlegroep. Deelnemers in de controlegroep stonden op een wachtlijst voor deelname aan de online ScheidingsATLAS training.
Er namen 99 mannen (33,2%) en 199 vrouwen (66,8%) deel. De respons op de nameting ten opzichte van de voormeting was 75 procent ($n = 141$) in de interventiegroep en 69 procent ($n = 77$) in de controlegroep, bovendien waren er op constructen in sommige gevallen ontbrekende waarden. Analyse van verschillen tussen de voor- en nameting vonden plaats op basis van beschikbaarheid van data (n interventiegroep = 107 – 121; n controlegroep 75 – 77).
Gemeten uitkomsten waren welzijn van het kind en welzijn van de ouder, gemeten met de Cantril ladder (Cantril, 1965, aangepast zoals in Spruijt & Duindam, 2010); opvoedcompetentiegevoel zoals gemeten met de Ouderlijke

Opvattingen over Opvoeden – OOO (Van der Zanden e.a., 2010); prosociaal gedrag van de kinderen, gemeten met de prosociaal gedrag subschaal van de Strengths and Difficulties Questionnaire voor 4-16 jaar (Parent Form - SDQ-PF, Goodman, 1997); en door de ouders ervaren sociale steun (dagelijkse steun en steun bij problemen) met de standaardvraagstelling uit de jeugdmonitor (RIVM, 2005).

- c. In vergelijking van de voor- en nametingen waren er geen statistisch significante verschillen tussen de interventie- en controlegroep in welzijn van het kind (effectgrootte $d = 0,25$), welzijn van de ouder ($d = 0,08$), opvoedcompetentiegevoel ($d = 0,00$) of prosociaal gedrag van de kinderen ($d = 0,06$). Wel werd een significant interventie-effect gevonden op de hoeveelheid steun die ouders ervaren: deze was na deelname aan de training toegenomen ($d = 0,31$ en $0,37$).

Onderzoek 1 – Publicatie 1.2

- a. Klein Velderman M., Pannebakker F., Huizing A., Wildeman I., & Reijneveld S. (2022). *Preventive intervention supporting families after divorce or separation: Groups and e-health for Dutch parents*. Poster International Society for the Study of Behavioural Development (ISSBD), 19-23 juni 2022. Het betreft een onderzoeksposter. De resultaten worden ook beschreven in een Engelstalige publicatie (in voorbereiding): Klein Velderman, M., Pannebakker, F.D., Huizing, A.H.J., & Reijneveld, S.A. (in prep.). Short Preventive Intervention Improves Children's Wellbeing and Parents' Perceived Support after Divorce: Findings of a Quasi-Experimental Study.
- b. Het betreft dezelfde data als Onderzoek 1 – Publicatie 1.1. Echter, missing data werden geïmputeerd en de analyses vonden plaats op de volledige steekproef van 298 ouders.

De resultaten bevestigden de eerdere resultaten (publicatie 1.1): ScheidingsATLAS liet geen effect zien op welzijn van de ouder (effectgrootte $g = 0,11$), opvoedcompetentiegevoel ($g = 0,03$) of prosociaal gedrag van de kinderen ($g = 0,05$). Wel was sociale steun zoals ervaren door de deelnemers toegenomen (dagelijkse steun, $B (SE) = 0,22 (0,11)^*$, effectgrootte $g = 0,23$; steun bij problemen, $B (SE) = 0,16 (0,10)$, effectgrootte $g = 0,18$) en leek welzijn van de kinderen van deelnemers toe te nemen ($B (SE) = 0,27 (0,17)$, effectgrootte $g = 0,18$).

Onderzoek 2 - Publicatie 2.1

- a. Klein Velderman, M., Pannebakker, F., Van Vliet, W., & Reijneveld, M. (2020b). Haalbaarheid en doelrealisatie van ScheidingsATLAS: Een kortdurende training voor preventieve ondersteuning van gescheiden ouders. *Kinder- & Jeugdpsychotherapie*, 47(2), 97-112.
- b. De evaluatie van de doelrealisatie omvatte het oordeel van ouders en groepstrainers. Alle ouders die zich in 2018 en 2019 aanmeldden voor deze groepsbegeleiding werden uitgenodigd voor het onderzoek. De evaluatievragen over doelrealisatie ontvingen ze na de tweede sessie van de training. Trainers van de groepsbijeenkomsten vulden na iedere bijeenkomst een vooraf gestructureerd logboekje in.

In het logboekje gaven trainers per doel aan of dit volgens hen wel, een beetje of niet behaald was. Daarnaast vroegen we hun per activiteit of de werkwijze was uitgevoerd zoals beschreven, of afwijkend van de instructie. Wat betreft doelrealisatie is ook aan deelnemende ouders gevraagd of de doelen van de training volgens hen bereikt zijn. Ouders gaven op een schaal van 1: 'beslist niet' tot en met 5: 'zeker wel' aan in hoeverre het gelukt was de om hen:

- te informeren en versterken;
- handvatten te geven over ondersteuning van de kind(eren);
- handvatten te geven over communicatie met de andere ouder.

Daarnaast gaven zij aan in welke mate, op een schaal van 1: 'helemaal niet' tot en met 5: 'helemaal wel':

- hun kennis was vergroot;
- opvoedingsvaardigheden waren vergroot;
- communicatievaardigheden waren vergroot;
- zelfvertrouwen was gegeven;
- nieuwe ideeën waren gegeven;
- ze een impuls of zetje was gegeven om hiermee aan de slag te gaan;
- bijgedragen was aan de persoonlijke ontwikkeling;
- hun kennis vergroot was over praktische zaken.

Het onderzoek betrof 141 deelnemende ouders van 25 ScheidingsATLAS-groepen in 2018 en 2019. Ouders namen deel tijdens of na scheiding door ontbinding van hun huwelijk, geregistreerd partnerschap of samenwonenrelatie. Zij konden kosteloos deelnemen aan de ScheidingsATLAS-training. De groepsbegeleiding met ScheidingsATLAS werd uitgevoerd door Humanitas Almere en omstreken of het Kenniscentrum Kind en Scheiding in de regio Haaglanden.

- c. Resultaten: Trainers gaven in de logboekjes aan dat ze merendeels de doelen wisten te bereiken en de werkwijzen hadden uitgevoerd zoals bedoeld. Dit was ook volgens de meerderheid van de ouders het geval. Zeventig procent van de ouders gaf aan dat ScheidingsATLAS hen (zeker/wel) geïnformeerd en versterkt had. Driekwart van de ouders (75%) vond dat ScheidingsATLAS hen (zeker/wel) handvatten gaf over ondersteuning van hun kind(eren) en 55 procent vond dat dit ook gold voor de communicatie met de andere ouder. Ruim de helft van de deelnemers vond bovendien dat het (helemaal) gelukt was om met ScheidingsATLAS hun algemene kennis (59%) of kennis over praktische zaken (46%) te vergroten en bij te dragen aan hun persoonlijke ontwikkeling (55%). De training lijkt veel ouders behalve kennis vooral nieuwe ideeën te hebben gegeven (63%) en een impuls, of een 'zetje' om hiermee aan de slag te gaan (64% van de ouders). Voor een deel van de ouders had ScheidingsATLAS bovendien opvoedingsvaardigheden (33%) of communicatievaardigheden vergroot (42%) of zelfvertrouwen gegeven (44%). Gemiddeld was het volgens ouders gelukt om aan 6 van de 11 gevraagde factoren (doelen) bij te dragen (zie Meetinstrumenten).

5. Samenvatting Werkzame elementen

ScheidingsATLAS is bedoeld voor ouders die gescheiden zijn of gaan scheiden met als doel dat ouders zich gesteund en geïnformeerd voelen over ouderschap na scheiding. Werkzame elementen in de training zijn:

Inhoudelijk

- De training normaliseert scheiding als een transitie in het leven, met aandacht voor verlies en rouw.
- Sociale steun: de training wordt uitgevoerd in een ondersteunende veilige groepsomgeving. Bovendien is aandacht voor het belang van een goede draagkracht-draaglast balans en wordt gestimuleerd tijdig steun te zoeken waar nodig.
- Gezond en veilig opgroeien: de training draagt bij aan kansen voor gezond en veilig opgroeien van kinderen vergroten, door ouders informatie en praktische tips te geven ter vergroting van kennis, bewustzijn en de intentie tot gedrag van ouders ten aanzien van effectieve (co-)ouderschap-strategieën na scheiding en positieve communicatie met de andere ouder.
- De training heeft een positieve inslag, door een focus op beschermende factoren: sociale steun, autoritatief opvoeden, positieve communicatie.
- De training bevordert kennis en bewustzijn van ouders door een krachtige combinatie van informatieoverdracht (psycho-educatie) en praktische tips en adviezen.
- De training demonstreert gedrag (modeling en reflectie) door gebruik van (video's van) rollenspel, waarbij ouders niet leren *wat* ze moeten communiceren, maar *hoe* ze kunnen communiceren (m.b.v. de ik-boodschap).

Praktisch

- Korte, laagdrempelige interventie die passend is voor alle ouders die scheiden
- Ouders nemen individueel deel, zonder de ex-partner
- Schakelprogramma naar verdere ondersteuning
- Sluit aan bij preventieve ondersteuning van kinderen van gescheiden ouders
- Geschikt voor uniforme psycho-educatie na scheiding in heel Nederland
- Mogelijkheid informatie na te lezen in het handboek
- Mogelijkheid informatie terug te kijken in ScheidingsATLAS online (e-healthmodule)
- Geaccrediteerde kwalificering voor nieuwe trainers

6. Aangehaalde literatuur

- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650–666. Doi: 10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x
- Amato, P. R., & Anthony, C. J. (2014). Estimating the effects of parental divorce and death with fixed effects models. *Journal of Marriage and Family*, 76, 370–386. Doi: 10.1111/jomf.12100
- Amato, P. R., & James, S. (2010). Divorce in Europe and the United States: Commonalities and differences across nations. *Family Science*, 1, 2-13. Doi: 10.1080/19424620903381583.
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 26-46. Doi: 10.1037/0033-2909.
- Amato, P. R., & Sobolewski, J. M. (2001). The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, 66, 900-921. Doi:10.2307/3088878.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Approach*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Barak, A., Hen, L., Boniel-Nissim, M., & Shapira, N. A. (2008). A comprehensive review and a meta-analysis of the effectiveness of internet-based psychotherapeutic interventions. *Journal of Technology in Human services*, 26(2-4), 109-160.
- Batterink, M., & Van Plaggenhoef, W. (2022). *Relatie tussen scheidingen, GGZ-gebruik en jeugdzorggebruik: Nader onderzoek* [Kenmerk MB/jve/002757]. Utrecht: Significant Public,
- Borek, A. J., & Abraham, C. (2018). How do small groups promote behaviour change? An integrative conceptual review of explanatory mechanisms. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 10(1), 30-61. Doi: 10.1111/aphw.12120
- Bracke, P.F., Colman, E., Symoens, S.A.A., & Van Praag, L. (2010). Divorce, divorce rates, and professional care seeking for mental health problems in Europe: A cross-sectional population-based study. *BMC Public Health*, 10, 224. Doi: 1471-2458/10/224
- Burlingame, G. M., Strauss, B., & Joyce, A. (2013). Change mechanisms and effectiveness of small group treatments. In Lamberg, M. (Ed.), *Bergin and Garfield's handbook of psychotherapy and behavior change* [6th Edition] (pp. 640-689). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concerns*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Dahl, S.-Å., Hansen, H.-T., & Vignes, B. (2015). His, Her, or Their Divorce? Marital Dissolution and Sickness Absence in Norway. *Journal of Marriage and Family*, 77, 461–479. Doi: 10.1111/jomf.12166
- Davies, P. T., Martin, M. J., & Cicchetti, D. (2012). Delineating the sequelae of destructive and constructive interparental conflict for children within an evolutionary framework. *Developmental Psychology*, 48(4), 939–955. Doi: 10.1037/a0025899

- Elam, K. K., Sandler, I., Wolchik, S. A., Tein, J. Y., & Rogers, A. (2019). Latent profiles of postdivorce parenting time, conflict, and quality: Children's adjustment associations. *Journal of Family Psychology, 33*, 499-510. Doi: 10.1037/fam0000484
- Fiddelaers-Jaspers, R. (2010). *Mijn troostende ik: Kwetsbaarheid en kracht van rouwende jongeren*. Utrecht: Ten Have.
- Fishbein, M., & Ajzèn, I. (2010). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*. New York: Psychology Press.
- Goodman R (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 38*, 581-586. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x>
- Gordon, T., & Edwards, W.S. (1995). *Making the patient your partner: Communication skills for doctors and other caregivers* (1997 edition). Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Harland, P., Reijneveld, S.A., Brugman, E., Verloove-Vanhorick, S.P., Verhulst, F.C. (2002). Family factors and life events as risk factors for behavioural and emotional problems in children. *European Child and Adolescent Psychiatry, 11*, 176-184.
- Hetherington, E. M. (2006). The influence of conflict, marital problem solving and parenting on children's adjustment in nondivorced, divorced and remarried families. In A. Clarke-Stewart, & J. Dunn (Eds.). *The Jacobs Foundation series on adolescence. Families count: Effects on child and adolescent development* (pp. 203-237). New York, NY, US: Cambridge University Press.
- Huber, M., Knottnerus, J.A., Green, L., Van der Horst, H., Jadad, A.R., Kromhout, D., e.a. (2011). How should we define health? *BMJ, 343*, 1-3. Doi: 10.1136/bmj.d4163.
- Holmes, T.H., & Rahe, R.H. (1967). The Social Readjustment Rating Scale. *Journal of Psychosomatic Research, 11*(2), 213. Doi: 10.1016/0022-3999(67)90010-4.
- Klein Velderman, M. (2018). *ScheidingsATLAS: Kortdurende training over ouderschap na scheiding*. Factsheet. Leiden: TNO, Child Health.
- Klein Velderman M., Pannebakker F., Huizing A., Wildeman I., & Reijneveld S. (2022). *Preventive intervention supporting families after divorce or separation: Groups and e-health for Dutch parents*. Poster International Society for the Study of Behavioural Development (ISSBD), 19-23 juni 2022.
- Klein Velderman, M., Pannebakker, F., & Van Vliet, W. (2020a). *ScheidingsATLAS: Wegwijzer voor ouders*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.
- Klein Velderman, M., Pannebakker, F., Van Vliet, W., & Reijneveld, M. (2020b). Haalbaarheid en doelrealisatie van ScheidingsATLAS: Een kortdurende training voor preventieve ondersteuning van gescheiden ouders. *Kinder- & Jeugdpsychotherapie, 47*(2), 97-112.
- Klein Velderman, M., Pannebakker, F.D. e.a. (2020c). *Kortdurende en laagdrempelige opvoedondersteuning voor gescheiden ouders; de effectiviteit van een e-healthmodule en groepsbegeleiding*. ZonMw Eindverslag dossier 729310002.

- Klurfeld, Z. B., Buqo, T., Sanderson, W. C., & Ward-Ciesielski, E. F. (2020). Comparing the nature of grief and growth in bereaved, divorced, and unemployed individuals. *Journal of Affective Disorders*, 274, 1126-1133. Doi: 10.1016/j.jad.2020.06.008
- Kopystynska, O., Paschall, K. W., Barnett, M. A., & Curran, M. A. (2017). Patterns of interparental conflict, parenting, and children's emotional insecurity: A person-centered approach. *Journal of Family Psychology*, 31(7), 922-932. Doi: 10.1037/fam0000343
- Lee, J. Y., Pace, G. T., Lee, S. J., & Altschul, I. (2019). The associations of constructive and destructive interparental conflict to child well-being among low-income families. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(15-16), 7523-7546. Doi: 10.1177/0886260519835872
- Lemmers, O., Cook, J., Detiger, M., & Van der Houwen, K. (2019). *Scheidingen – en de kinderen dan? 2015-2017*. Den Haag: CBS. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2019/24/beeindigde-relaties-en-minderjarige-kinderen-2015-2017>
- Margolin, G., Gordis, E. B., & John, R. S. (2001). Coparenting: a link between marital conflict and parenting in two-parent families. *Journal of Family Psychology*, 15, 3-21. Doi: 10.1037/fam0000484
- McGuire, W.J. (2001). Input and output variables currently promising for constructing persuasive communications. In: R.E. Rice & C.K. Atkin (Eds.), *Public communication campaigns* [3rd Edition] (pp. 22-48). Thousands Oaks: SAGE Publications. Doi: 10.4135/9781452233260.n2
- Michie, S., Richardson, M., Johnston, M., Abraham, C., Francis, J., Hardeman, W., e.a. (2013). The behavior change technique taxonomy (v1) of 93 hierarchically clustered techniques: Building an international consensus for the reporting of behavior change interventions. *Annals of behavioral medicine : a publication of the Society of Behavioral Medicine*, 46(1), 81-95. Doi: 10.1007/s12160-013-9486-6
- Pedro-Carroll, J. (2017). *Kinderen op de eerste plaats: Bewezen werkzame opvoedstrategieën bij scheiding*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.
- Pedro-Carroll, J., Nakhnikian, E., & Montes, G. (2001). Assisting Children through Transition: Helping parents protect their children from the toxic effects ongoing conflict in the aftermath of divorce. *Family Court Review*, 39, 377-392. Doi: 10.1111/j.174-1617.2001.tb00620.x
- PraktijkKimChloBeau (2020). *De Rouw en Verlies bij Scheiding 3D Cirkel*. Voorschoten: PraktijkKimChloBeau.
- Reneflot, A., Øien-Ødegaard, C., & Hauge, L.J., (2020). Marital separation and contact with primary healthcare services for mental health problems: A register-based study. *BMC Psychology*, 8, 124. Doi: 10.1186/s40359-020-00488-0
- RIVM (2005). Indicatoren voor de Monitor Jeugdgezondheid: Sociale steun (ouders). Lokale en nationale monitor gezondheid. <https://www.monitorgezondheid.nl/jeugdindicatoren.aspx>.
- Rogers, E.M. (2003). *Diffusion of Innovations* (5th ed). New York: Free Press.
- Rosenberg, M.B. (2014). *Geweldloos communiceren, hoe doe je dat?* Rotterdam: Lemniscaat.

- Sandler, I., Miles, J., Cookston, J., & Braver, S. (2008). Effects of father and motherparenting on children's mental health in high- and low-conflict divorces. *Family Court Review*, 46, 282-296. Doi: 10.1111/j.1744-1617.2008.00201.x
- Schaalma, H., Kok, G., Meertens, R., & Burg, J. (2010). Theorieën en methodieken van verandering. In J. Brug, P. van Assema & L. Lechner (red.). *Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering. Een planmatige aanpak* (7de druk, pp 123-149). Assen: Van Gorcum.
- Sigal, A., Sandler, I., Wolchik, S., & Braver, S. (2011). Do parent education programs promote healthy postdivorce parenting? Critical distinctions and a review of the evidence. *Family Court Review*, 49, 120-139. Doi: 10.1111/j.1744-1617.2010.01357.x
- Spruijt, E., & Duindam, V. (2010). Joint physical custody in the Netherlands and the well-being of children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51, 65-82. <https://doi.org/10.1080/10502550903423362>
- Spurgeon, A., Jackson, C.A., & Beach, J.R. (2001). The Life Events Inventory: Re-scaling based on an occupational sample. *Occupational Medicine*, 51(4), 287-293. Doi: 10.1093/occmed/51.4.287.
- Theunissen, M.H.C., Klein Velderman, M., Cloostermans, A.P.G., Reijneveld, S.A. (2017). Emotional and behavioural problems in young children with divorced parents. *European Journal of Public Health*, 27, 840-845.
- Van Dijk, R., Van der Valk, I.E., Deković, M., & Branje, S. (2020). A meta-analysis on interparental conflict, parenting, and child adjustment in divorced families: Examining mediation using meta-analytic structural equation models. *Clinical Psychology Review*, 79. Doi: 10.1016/j.cpr.2020.101861
- Van der Valk, I., Spruijt, E., De Goede, M., Meeus, W., & Maas, C. (2004). Marital status, marital process, and parental resources in predicting adolescents' emotional adjustment: A multilevel analysis. *Journal of Family Issues*, 25(3), 291-317. Doi: 10.1177/0192513X03257429.
- Van der Zanden, R.A.P., Speetjens, P.A.M., Arntz, K.S.E., & Onrust, S.A. (2010). Online group course for parents with mental illness: Development and pilot study. *Journal of Medical Internet Research*, 12(5), e50. Doi: 10.2196/jmir.1394
- Van Uden-Kraan, C. F., Drossaert, C. H., Taal, E., Smit, W. M., Moens, H. J. B., & Van de Laar, M. A. (2011). Determinants of engagement in face-to-face and online patient support groups. *Journal of medical Internet research*, 13(4), e106. Doi: 10.2196/jmir.1718
- Weijers, A., & Penning, P. (2001). *Het leven duurt een leven lang: Een boek om kinderen en jongeren te helpen met verlies*. Veldhoven: All Color Print & Press.
- Weinstein, N. D., & Sandman, P. M. (2002). The Precaution Adoption Process Model. In K. Glanz, B. K. Rimer, & B. A. Lewis (red.). *Health Behavior and Health Education* (pp. 144-160). San Fransisco: Jossey-Bass.
- Wildeman, I., de Vroome, E., & Klein Velderman, M. (2021). Het verband tussen scheiding en ziekteverzuim. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 37(4), 504-522. Doi: 10.5117/TVA2021.4.007.WILD
- Worden, J.W. (1991). *Grief counseling and grief therapy*. New York: Springer.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Kenniscentrum Sport & Bewegen, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

